

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 811.161.1

DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-11

ШАФАГ ФІРУДІН АХМЕДОВА

*доктор філософії з політичних наук,
викладач кафедри соціології та політології Бакинського державного університету
Інститут філософії Національної Академії Наук Азербайджана (м. Баку)*

НАЗИМ САДИГ ІБАДОВ

*доцент кафедри політології та соціології
Бакинського державного університету*

ЕВОЛЮЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МОВИ У ТЕКСТАХ МІЖНАРОДНИХ УГОД

(на матеріалах документів щодо врегулювання Карабахського конфлікту)

Метою даної розвідки є дослідження еволюції дипломатичної російської мови, засноване на аналізі документів щодо врегулювання Карабахського конфлікту і взаємин між суміжними країнами. Завданням дослідження є аналіз процесу формування сучасного словникового складу, особливостей морфології і синтаксису російської дипломатичної мови, використовуваних в переговорних процесах і при складанні дипломатичних документів в країнах регіону в період з XVIII по XXI ст.

Позаяк будуть розглянуті переговорні процеси і документи, пов'язані з ними, засновані на відносинах між Росією і країнами регіону, то до дослідження будуть залучені культурно-історичний, порівняльний підходи, а також *методи* лінгвістичного спостереження, контекстуального, трансформаційного і кількісного аналізу.

Еволюція російської дипломатичної мови і стилю обумовлена як екстралінгвістичними (політична обстановка, війни, зміна соціальних формацій і створення нової держави, економічні відносини тощо), так і лінгвістичними (взаємодія з іншими мовами, структурно-семантичні зміни, зміна стилістичної приналежності слів) чинниками, що впливають на розвиток російської мови в цілому. Проте можна виділити ряд тенденцій, характерних для розвитку безпосередньо дипломатичної мови – її лексики, морфології, синтаксису. Зміни на даних рівнях відображали процес формування дипломатичної мови як сфери офіційно-ділового стилю і водночас його становлення як своєрідного і самодостатнього дипломатичного дискурсу.

Розвиток лексичного рівня багато в чому був пов'язаний зі зміною складу лексики, використуваної в дипломатичних документах в ту чи іншу епоху. Наведений аналіз дипломатичних документів показує, що у XVIII–XIX ст. склад лексики, по-перше, свідчить про те, що офіційно-діловий стиль перебував на початковій стадії формування; по-друге, відображає процес становлення російської літературної мови, відхід від іншомовних запозичень, що активно поповнювали мову в петровську епоху. В дипломатичній лексиці XX ст. (радянський період) на зміну приходять новоутворення, пов'язані з побудовою держави соціалістичної формації – аббревіатури в текстах нот і внутрішніх документів, неологізми, мовні (в тому числі ідеологічні) кліше, що свідчить про сформованість лексичного складу офіційно-ділового стилю. У складі лексики сучасного періоду (кінець XX – перша третина XXI ст.) змінюється частотність вживання окремих видів лексики – значне збільшення мовних кліше, незначне – неологізмів і зниження рівня вживання термінів-запозичень і аббревіатур.

Морфологічний зріз текстів проаналізованих документів, як видається, найбільш виразний в сенсі інтенціональності впливу на опонента. Показовою тенденцією є послаблення семантики зобов'язання та посилення семантично нейтральних форм, що виражено у практичній відмові від використання засобів деонтичної модальності та інфінітиву у функції імперативу, а також у зростаючій активності вживання перформативних дієслів у пасивному стані і віддієслівних іменників. Використання перформативних дієслів в пасиві відображає прагнення до нівелювання конкретики в за-

значенні осіб або організацій, щодо яких визначаються зобов'язання, і дозволяє нейтралізувати загальний тон документу. Інтенсивне вживання віддієслівних імен, що утворюють значний відсоток мовних кліше (канцеляритів), свідчить про найбільш тісне зближення дипломатичного стилю з офіційно-діловим у XXI ст.

У розвитку синтаксису дипломатичних текстів визначається тенденція до спрощення конструкцій, заміни складнопідрядних речень простими. Логічність викладу, що укладає підпорядкованість одних фактів іншим, підтримується не поліпредикативною конструкцією, а тема-рематичним розгортанням змісту в декількох монопредикативних реченнях. Подібні зміни в синтаксисі обумовлені прагненням до стислості, лаконічності і максимальної точності викладу в умовах слабкої індивідуалізації стилю.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, дипломатична мова, Карабахський конфлікт, лексичний склад, морфологія та синтаксис дипломатичних документів.

Для цитування: Ахмедова, Ш., Ібадов, Н. (2023). Еволюція дипломатичної мови у текстах міжнародних угод (на матеріалах документів щодо врегулювання Карабахського конфлікту). *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki, vol. 1, issue 25, pp. 144-165, DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-11*

For citation: Ahmedova, Sh., Ibadov, N. (2023). *Diplomatic Language Evolution in the Texts of International Agreements (Based on Karabakh Conflict Settlement Documents)*. *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki, vol. 1, issue 25, pp. 144-165, DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-11*

Вступ. Дослідження дипломатичної мови має відносно недавню історію. Однією з перших робіт, в яких згадується потреба у вивченні дипломатичної мови, була монографія Дж. Р. Вуда та Дж. Серре «Дипломатичний церемоніал і протокол» [Wood & Serres, 1970], проте дослідники не розглядали докладно це питання, обмежившись невеликим розділом про дипломатичну кореспонденцію і зосередившись на загальних питаннях дипломатичної діяльності.

Першими системними дослідженнями російської дипломатичної мови є праці українського вченого Федора Сергеева «Російська дипломатична термінологія XI–XVII століть» [Сергеев, 1971] та «Формування російської дипломатичної мови» [Сергеев, 1978]. Ф. Сергеев одним з перших усвідомив важливість системного вивчення дипломатичної мови з метою формування картини розвитку дипломатичної лексики. Проте коло його інтересів обмежувалося XVII ст., не зачіпаючи подальших тенденцій розвитку цього лінгвістичного феномену. Посил Ф. Сергеева широкого поширення не отримав, і у наступні роки проблеми вивчення дипломатичної мови залишалися на периферії дослідників-лінгвістів, виявляючи окремі звернення до цієї теми в навчальних матеріалах із загальної дипломатії [Кисельов, Єфименко, 1988; Попов, 2000].

При цьому інтенсивний розвиток політичної та дипломатичної діяльності в умовах глобалізації продукував інтерес дослідників до проблем дипломатичної мови, і у 2010-х рр. дипломатична мова стає предметом фундаментальних лінгвістичних досліджень. В цей же період обґрунтовується поняття дипломатичного дискурсу як особливого типу інституційного спілкування, виявляються його відмінності від інших видів комунікації, визначаються цілі і завдання, форми і моделі взаємодії, основні характеристики і жанри ([Терентий, 2010; Кожегєва, 2012; Кравець, 2017; Кафтя, 2017] тощо.). Важливим кроком у дослідженні дипломатичного дискурсу в цей період стало виділення його в особливий самодостатній тип комунікації, що стикається з політичним дискурсом, але має інші характеристики й функції. Як стверджує Х. Трабелсі, політичний і дипломатичний дискурси «мають змістовні відмінності», які визначаються різними цілями комунікації. «Кожен з них використовує певну систему професійно-орієнтованих знаків і володіє власною підмовою (лексикою, фразеологією і пареміологією)». Дослідниця зазначає, що за допомогою політичного дискурсу звертаються до народу, тому в ньому «помітне місце посідають афористика, знаки вербальної агресії, політичні ярлики». «Політичний дискурс характеризується маніпулятивністю, в основі якої лежать психологічні та психолінгвістичні механізми для приховування справжньої мети мовленнєвого впливу на адресата» [Трабелсі, 2013, с. 14]. Через дипломатичний дискурс «здійснюється звернення не до народу, а до держав і до міжнародного співтовариства», тому для нього характерне «вживання гнучких формулю-

вань, уникнення різких виразів і відкритих категорій повинності, вживання умовного способу дієслова, відсутність фраз примушуючого характеру, підвищення тону» [Трабелси, 2013, с.16].

Ступінь дослідженості проблеми

У сучасній лінгвістиці дослідження дипломатичної мови представлене безліччю робіт в самих різних сферах, і актуальність цих досліджень неухильно зростає. О. Засецькова і Н. Курнікова стверджують, що «вивчення особливостей дипломатичної мови представляє особливий інтерес для лінгвістики, позаяк, незважаючи на характерну для дипломатичного підстилю статичність, дипломатична мова змушена постійно підлаштовуватися під зовнішні і внутрішні політичні зміни. У неї впроваджуються все нові і нові лексичні одиниці, з'являється все більше образних виразів, що вимагають коректної інтерпретації» [Засецькова, Курнікова, 2021, с. 39]. Лабільність дипломатичної мови, своєрідність дипломатичної лексики дають новий поштовх розвитку мови офіційно-ділового стилю (лінгвістичний фактор) і дипломатичної діяльності на рівні мовленнєвого спілкування (екстралінгвістичний фактор). Популяризація дослідження дипломатичної мови сприяє також розумінню суті міжнародних політичних, економічних і дипломатичних процесів. Ці причини спонукають вчених до різнобічного вивчення проблем дипломатичного дискурсу. Дослідженню лексичних характеристик дипломатичного дискурсу присвячені роботи А. Мадонової [Мадонова, 2016], Е. Засецькової і Н. Курнікової [Засецькова, Курнікова, 2021], Н. Ємельянової і Є. Глінчевського [Емельянова, Глинчевский, 2018]. Структурні особливості дипломатичних текстів стали предметом дослідження Н. Алонцевої та Ю. Єрмошина [Алонцева, Ермошин, 2020], А. Пенчевої [Пенчева, 2012]. Питання місця дипломатичного дискурсу в системі інших інституційних дискурсів досліджені у роботах А. Кафтя [Кафтя, 2017], Д. Голованової [Голованова, 2014] і Л. Терентія [Терентий, 2010]. Дослідженню мовних стратегій і тактик присвячені праці О. Кукатової [Кукатова, 2017], А. Друце [Друце, 2015] тощо.

Метою даної роботи є дослідження еволюції дипломатичної російської мови, засноване на аналізі документів щодо врегулювання Карабахського конфлікту і взаємин між суміжними країнами. Завданням дослідження є аналіз процесу формування сучасного словникового складу, особливостей морфології і синтаксису російської дипломатичної мови, використовуваної в переговорних процесах і при складанні дипломатичних документів в країнах регіону в період з XVIII по XXI ст.

Методи дослідження. Оскільки будуть розглянуті переговорні процеси і пов'язані з ними документи, що засновані на відносинах між Росією і країнами регіону, то до дослідження будуть залучені культурно-історичний, порівняльний підходи, а також методи лінгвістичного спостереження, контекстуального, трансформаційного і кількісного аналізу.

Про конфлікт, взятий як зразок для дослідження дипломатичної мови

Як зразок був узятий Карабахський конфлікт на території Південного Кавказу, що має тривалу історію розвитку, віхи якої відображені в міжнародних дипломатичних документах, і тому на цьому прикладі можна буде досить докладно простежити еволюцію дипломатичної мови, використовуваної тією чи іншою стороною, учасницею конфлікту, в переговорному процесі.

Як відомо, в результаті військово-політичних зусиль Вірменії територія Карабаху в складі Азербайджанської держави перетворилася на поле кровопролитних битв, об'єкт політичних суперечок і переговорів. Ця територія, що має велике історичне минуле, багату духовну спадщину, розвинену економічну базу та інфраструктуру, була зруйнована і прийшла в непридатність в результаті ряду історичних подій і сформованої соціально-політичної ситуації.

Активна фаза цього конфлікту пов'язана з розвалом СРСР, вигнанням сотень тисяч людей, як з території нинішньої Вірменії, так і з території самого Карабаху. Сторони конфлікту тут – Вірменія та Азербайджан.

Дипломатична мова документів, пов'язаних з процесами на Південному Кавказі в період царської Росії XVIII–XIX ст.

Звернення до даного періоду доцільно, оскільки він входить в передісторію Карабахської кризи. Налагодження відносин між царським урядом Росії і місцевими громадами на Південному Кавказі не обходилося без ексцесів, і тому представляє безсумнівний інтерес можливість ведення переговорного процесу між сторонами.

Як відомо, після низки воєн і протистоянь, що відбувалися на території Південного Кавказу, на підставі Туркманчайського і Гюлістанського договорів ряд ханств Азербайджану відійшли до царської Росії, а інша частина залишилася у складі Ірана. Отже, учасниками політичних процесів були представники зазначених територій.

Тексти міжнародних договорів (трактатів), укладених між Росією та Персією (Гянджинський 1735 р., Гюлістанський 1813 р. і Туркманчайський 1828 р. договори) свідчать про помітну еволюцію дипломатичної мови, що відбувалася вже з XVIII по XIX ст.

Текст Гянджинського трактату, з одного боку, успадковує традиційні риси середньовічних європейських правових актів:

– наявність іменної експліцитної інвокації («*Во имя Господа Бога всецедраго и всемилостиваго*» [Сперанский, 1830а, с. 492]), що підкреслює сакральний, божественний характер влади;

– епістолярний характер тексту: трактат не має чіткої структури і представляє зв'язний текст від першої особи (яким, ймовірно, був перський тимчасовий правитель Надір Кулі-Хан), розбитий на кілька абзаців і нагадує літературний текст. У трактаті можна виділити преамбулу, і частини договору «*Начало*», що представляє запевнення в добрій волі монархів і предмет договору (передача Росією іранській державі міст Баку і Дербента з прилеглими землями); «*Постановленные договоры слѣдуютъ*», що включає кілька пунктів угоди і «*Окончаніе*», що засвідчує скріплення договору печатками;

– відповідність барокової стилістиці, що проявлялося у використанні високого урочистого тону («*Слава Господу Богу, что учинилъ дружбу между Государями, для покоя мира, и учредилъ между оными склонность и любовь для вѣчнаго пребыванія въ покоѣ Государствъ, и вѣчная хвала да будетъ тому Пророку, который далъ знать чрезъ писаніе свое, о Инсусѣ Дусѣ Божіемъ*» [Сперанский, 1830а, с. 492]); риторичних прийомів повтору і паралелізму («*зложелаящие злодѣи*»; «*дабы показать нелицемѣрное желательство и дружбу, угасая вышеобъявленныя зловымышленныя развращенія, токмо по единой истинной дружбѣ*» [Сперанский, 1830а, с. 494], що посилювало емоційне забарвлення.

З іншого боку, текст трактату містить відбиток вже постпетровської епохи – часу, коли кількість слів-запозичень у російській мові, що різко зросла в період петровських реформ на початку XVIII ст., знижувалася (за свідченням дослідників, у 20-60-х рр. XVIII ст. виникає вимога обмеженні припливу європейської лексики, і основою розвитку російської мови стає синтез церковнослов'янської та російської мов [Akishin, 2016, р. 58]). Текст Гянджинського трактату містить дуже обмежений обсяг запозиченої лексики, для нього характерне використання російських варіантів латинізмів, германізмів тощо (пор. замість лат. конфлікт – «*великія замешанія*», замість лат. «території» – «*земли и владения*», замість лат. «губернатор» або нім. «бургамистр» (при Петрі I – бурмистр) – «*командир города*» тощо).

Гюлістанський і Туркманчайський трактати, укладені і підписані у XIX ст., вже мають відносно стійку структуру, характерну і для сучасних дипломатичних документів такого рівня – присутні титул, преамбула (вибудована за загальноприйнятим і сьогодні зразком і включає «найменування держав-учасниць договору, передісторію як сукупність обставин, що передують укладенню договору, цілі і мотиви укладення, призначення уповноважених, вираження згоди і перехід до основної частини» [Шалина, 2015, с. 58–59]), основна частина, що включає перелік статей договору, і заключна частина, яка містить реквізити (підписи, печатки), що надають договору юридичної сили. Водночас документи цього періоду ще не є стандартизованими. Так, наприклад, текст Туркманчайського договору, крім зазначених вище обов'язкових компонентів структури, прикрашений вступним словом Миколи I, наданим перед преамбулою, в якому російський монарх вказує повні імена і титули перського Шаха і уповноважених-підписантів договору [Сперанский, 1830с, с. 125].

При цьому всі договори мають ряд стилістичних особливостей, що пов'язані з традицією дипломатичної писемності XVIII – початку XIX ст. і виявляються на лексичному, морфологічному і синтаксичному рівнях.

На лексичному рівні:

– висока частотність вживання емоційно-експресивної та оціночної лексики («*зложелаящие злодѣи*»; «*всеконачный упадокъ*»; «*злыми вымыслами*»; «*зловымышленныя развращенія*»; «*праведнаго и спасительнаго дѣла*»,

«тѣснѣйшимъ дружелюбіемъ обязались»; «обманные поступки» [Сперанский, 1830а, с. 492–496; Сперанский, 1830b, с. 641–645; Сперанский, 1830с, с. 125–130]);

– недостатня активність у вживанні термінів, латинізмів та інших запозичених слів, їх лексикон практично обмежений наступними: «Консуль», «Агентъ», «Трактать», «Status quo ad presentem», «Коммиссаръ», «Министръ», «резиденція», «Архив», «экземпляръ», «документъ», «артикуль», «провинціи», «негоціаціи», «ратификація», «церемониаль». Обмежене використання запозичень, можливо, було обумовлене декількома чинниками, в основному, екстралінгвістичного характеру – по-перше, на початку XVIII ст. латинь виходить з дипломатичного вжитку європейських країн (в т. ч. і Росії), і, як уже згадувалося, з 1720-х рр. створюється цілеспрямована тенденція зниження припливу європейської лексики в російську мову, і перевага віддається російським словам. По-друге, незважаючи на те, що вже в другій половині XVIII ст. французька мова активно освоюється як дипломатична, до початку XIX ст. у дипломатичному листуванні і документах застосовується російська мова (після – до кінця XIX ст. як дипломатична буде прийнята французька мова, і в кінці XIX ст. знову відбудеться повернення до російської). По-третє, на Сході в якості дипломатичних мов використовувалися турецька, перська і російська, – французька не була мовою східної дипломатії. Крім того, як вказують дослідники, перська мова у першій половині XIX ст. ще не зазнала значного впливу західноєвропейських мов – масове проникнення європейців до перської починається приблизно з другої половини XIX ст., коли Іран потрапляє під вплив іноземного капіталу. Російська ж лексика почала проникати в перську мову ще з другої половини XVII ст., коли Шах Аббас II у 1664 р. (за царя Олексія Михайловича) надав російським купцям право на вільну торгівлю у всіх перських містах [Пейсигов, 1975, с. 51, 55]. А «російсько-перські війни першої половини XIX ст. і укладені Гюлістанський (1813 р.) і Туркманчайський (1828 р.) мирні договори призвели до появи у фарсі російської військової та цивільної лексики [Олейник, 2022]. Історики свідчать, що обговорення умов мирних договорів (особливо Гюлістанського і Туркманчайського) йшло дуже важко, кожен пункт договору довго обговорювався і формулювання статей ретельно аналізувалися [Шостакович, 1960; Шишов, 2007; Кузнецов, 2013]. Подвійні прочитання, таким чином, повинні були бути виключені, тому, можливо, перевагу перед запозиченою термінологією віддавалося звичайним впізнаваним словам¹. Відомо також, що умови Туркманчайського миру і текст Туркманчайського договору склалися і редагувалися О.С. Грибоедовим [Шостакович, 1960, с. 150] – відомим противником зайвих запозичень і борцем проти галломанії, що, безумовно, могло вплинути на стиль дипломатичного тексту.

– часте вживання високої книжної лексики («*Высокопостольнейшего места превысочайшие прехвальные степени*»; «*Сиятельного и Высокопревосходительного графа*», «*Отнынѣ на вѣчныя времена пребудеть миръ*»; «*да пребудеть во всемъ нерушимъ*») і при цьому значний обсяг загальноживаної та розмовної лексики («*переметчик*», «*пожитки*», «*оттоль*» (звідти), «*речка*», «*отсель*», «*мешаться в дела*», «*без утайки*», «*государство... со всех сторон в замешании пребывало*», «*обманные поступки*», «*ежели случай допустит*», «*похочет возвратить*», «*обывателей...*, *сколько где в Персии сыщутся*», «*соотчичи*» (співвітчизники) тощо). Найчастіше розмовна лексика зустрічається в Гянджинському договорі, набагато рідше – в Гюлістанському і практично відсутня в Туркманчайському договорах. Можна припустити, що до початку XIX ст. розмовна лексика міцно входить до складу російської дипломатичної мови, а у XIX ст. вона стандартизується і набуває рис офіційно-ділового стилю.

– часте вживання синонімів, здебільшого повних або часткових, в якому проглядається прагнення сторін уникнути різночитань («*твердую и непоколебимую дружбу*»; «*соизволяет прежде времени отдать и возвратить*»; «*оказана была какая либо обида и притѣснение*»; «*безъ удержанія и утайки отдавать*»; «*даруется амнистія или прощєніе*»; «*требовать выдачи переметчиковъ и дезерти-*

¹ Проте незважаючи на докладність і ретельність формулювань в Гюлістанському договорі, двозначностей уникнути не вдалося, оскільки зміст тексту договору визначався Гором Оуслі (Узлі) – послом і повноважним міністром Великобританії при Перському дворі. Саме він сформулював основні принципи Гюлістанського миру. За його посередництва договір був складений у такий спосіб, що територіальні претензії країн так і не були остаточно врегульовані, і це згодом послужило приводом до відновлення військових дій між Росією і Персією [див. докладніше: Кузнецов, 2013, с. 178–180].

ровъ»; «дарует *совершенное и полное прощенье*» [Сперанский, 1830а, с. 492, 493; Сперанский, 1830b, с. 641–642; Сперанский, 1830с, с. 129–130]);

– велика кількість етикетної і компліментарної лексики («Его *Владеющимъ Шаховымъ Величествомъ Восточного предела Высокостольнейшего места... и добрымъ Нашимъ соседомъ, Великимъ Государемъ Фет-Али-Шахомъ*»; «Его *Величество Шахъ, движимый благотворнымъ и спасительнымъ намъреніемъ*»; «Его *Величество Императоръ Всероссийскій, дабы всенародно доказать Его Величеству, Шаху Персидскому, Свое дружественное расположение*» [Сперанский, 1830b, с. 642]; [Сперанский, 1830с, с. 125, 127–130]). Мистецтво компліменту, як відомо, почало освоюватися у Росії з початку XVIII ст. в епоху великих перетворень і реформ Петра I, в числі яких було і встановлення правил доброго тону [Семенова, 2010, с. 11–12]. Практично відразу комплімент став невід’ємним елементом дипломатичного етикету. І зазначена В. Поповим дипломатична традиція «документ починається компліментом і закінчується ним» [Попов, 2000, с. 434] сягає корінням у початок XVIII ст. При цьому, як здається, велика кількість компліментарної лексики на адресу Перської сторони особливо в Гюлістанському і Туркманчайському договорах – не тільки свідчення дружніх стосунків сторін, які бажають укласти мир, а й знак підкресленої поваги до переможеного супротивника – обидва договори були вкрай невігідні Персії, яка, згідно з умовами Гюлістанського і Туркманчайського миру поступалася Росії значними територіями, що включали також Бакинське і Карабахське ханства.

– практично відсутність штампів і мовних кліше, характерних для сучасної дипломатичної мови і водночас використання стійких висловлювань етикетно-компліментарного характеру («*равно движимые искреннимъ желаніемъ положить конецъ пагубнымъ следствиямъ войны, совершенно противной ихъ взаимнымъ намъреніямъ*» [Сперанский, 1830с, с. 125]). Стандартизовані фрази спостерігаються лише в тексті Туркманчайського договору 1828 р. («*Высокія договаривающіяся стороны*»; «*настоящими условіями и постановленіями*»; «*предоставляется право*»; «*сношения добраго сосъдства и дружбы*» [Сперанский, 1830с, с. 125–130]), що свідчить про формування дипломатичного підстилю в рамках офіційно-ділового стилю російської мови, норми якої активно формуються в цей період.

Кількісне співвідношення видів лексики дипломатичних документів XVIII–XIX ст. представлено на рис. 1:

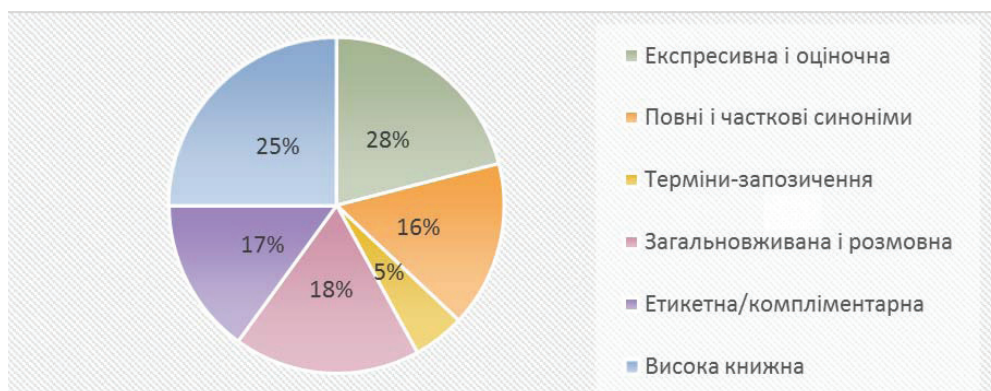

Рис. 1. Склад лексики дипломатичної мови XVIII–XIX ст.

На **морфологічному рівні** виокремлюються ті характеристики, які в основному складають традицію стилю сучасних дипломатичних документів:

– використання дієслів в теперішньому і майбутньому часі, що стало традиційним для стилю дипломатичних угод («*Вражда и несогласія, существовавшія досель между Россійскою Имперією и Персидскимъ Государствомъ, прекращаются*»; «*всь требованія обоюдныхъ подданныхъ и другія дѣла, остановленныя войною, будутъ возобновлены и рѣшены сообразно справедливости*»; «*постановлень будетъ особымъ протоколомъ церемоніаль для наблюдения*» [Сперанский, 1830b, с. 643, 644; Сперанский, 1830с, с. 127, 128]);

– вживання перформативних дієслів у формі третьої особи однини теперішнього часу активного стану індикативу («Его *Шахское Величество... симъ торжественно признаеть...*»; «Его *Величество Шахъ Персидскій... уступает Россійской Имперіи въ совершенную собственность Ханство Эриванское*» [Сперанский, 1830с, с. 126, 129]) і практично відсутність дієслів-констативів у формі третьої особи множини, вжитих в активному стані минулого часу («*Высокія договаривающіяся стороны постановили*» [Сперанский, 1830с, с. 129]); у формі третьої особи однини теперішнього часу пасивного стану індикативу («*дарується амнистія или прощенье*»; «*предоставляется свобода*»), а також перформативних модалізованих конструкцій зі значенням повинності («Его *Величество Шахъ Персидскій обязуется*») і бажання («*Их Величества соизволяют*») [Сперанский, 1830b, с. 643–644; Сперанский, 1830с, с. 128];

– наявність сильної (категоричної) деонтичної модальності, яка переважає над перформативними дієсловами, що було пов'язане з первісно нерівними стосунками переможця і переможеного.

Категорична деонтична модальність виражена модальними дієсловами в конструкціях «дієслово-зв'язка + інфінітив» активного стану або «дієслово-зв'язка + інфінітив + дієприкметник короткої форми» пасивного стану («*кромъ Россіи, никакая другая Держава не можетъ имѣть на Каспійскомъ морѣ судовъ военныхъ*»; «*По Долговымъ обязательствамъ... имѣеть послѣдовать немедленное и полное удовлетвореніе*»; «они *имѣють быть снабжены жизненными припасами*»; [Сперанский, 1830b, с. 644; Сперанский, 1830с, с. 129–130]), а також конструкціями «прикметник + інфінітив + дієприкметник короткої форми» пасивного стану («*пошлины ... должны быть единожды взыскиваемы*»; «*должно быть оказываемо Персіянамъ всякое пособіе*») і дуже часто інфінітивом у функції імперативу («*болѣе никакихъ сборовъ, податей, налоговъ и пошлинь, ни подъ какимъ предлогомъ и вымысломъ не требовать*»; «*не допускать, чтобъ имъ оказана была какая либо обида и притѣсненіе*» [Сперанский, 1830b, с. 642–643]).

Звертає на себе увагу використання в текстах договорів мітигативних тактик – одиначне вживання слабкої (пом'якшеної) модальності у функції експліцитної мітигації («*Всѣхъ плѣнныхъ... слѣдуетъ отпустить*» [Сперанский, 1830b, с. 643]) і досить часте використання компліментарних формул, що виконують функцію імпліцитної мітигації (практично кожна стаття договорів починається компліментарної формулою, що пом'якшує сенс висловлювання, – в даному випадку масштаб поступок, прописаних в трактатах, – і зміщує фокус уваги з того факту, що одна сторона «*движимый благотворнымъ и спасительнымъ намѣреніемъ... обязуется*», а інша «*въ оказаніе взаимной пріязненности своей... обѣщаетъ*» [Сперанский, 1830b, с. 642]);

– вживання віддієслівних іменників («*постановление*», «*расположение*», «*ручательство*», «*подписание*», «*обеспечение*», «*усмотрение*», «*повеление*» тощо);

– часте використання похідних прийменників («*взаимные по силе обязательства*», «*в следствие сей уступки*», «*в отношении Консулов*», «*сообразно справедливости*», «*срок, в продолжении которого*», «*относительно же имени недвижимого*», «*на основаниі Status quo ad presentem*»).

Співвідношення дієслів і віддієслівних імен в текстах дипломатичних документів XVIII–XIX ст. представлено на рис. 2.

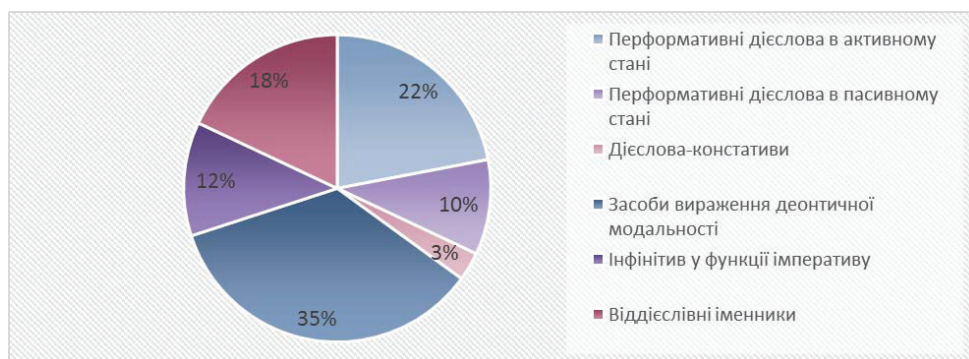

Рис. 2. Співвідношення дієслів і віддієслівних імен в текстах дипломатичних документів XVIII–XIX ст.

Синтаксичний рівень представлений складними поліпредикативними конструкціями з сурядним і підрядним зв'язком, що містять кілька підрядних речень, ускладнених безліччю уточнень у вигляді однорідних членів (синонімічних рядів), з'єднаних сполучниками *і/або*, і повторів («*Въ смертномъ же случаѣ кого-либо изъ Россійскихъ подданныхъ въ Персію заѣхавшихъ, или на жительствѣ находившихся, пожитки ихъ и иное имѣніе движимое и недвижимое, какъ принадлежащее подданнымъ дружественной Державы, первое безъ удержанія и утайки отдавать на законномъ основаніи съ расписками ихъ товарищамъ или родственникамъ, а послѣднее позволять тѣмъ родственникамъ продавать, кому они захотятъ, по ихъ желанію и въ ихъ пользу, какъ сіе всегда дѣлается въ Россійской Имперіи и во всѣхъ просвѣщенныхъ Государствахъ, не взирая какой бы кто Державы ни былъ*» [Сперанский, 1830b, с. 645]). В одному реченні могли міститися одночасно однорідні додатки, однорідні обставини місця і способу дії. Використання ускладнених синтаксичних конструкцій мало на меті уникнення двозначності в тлумаченні статей договорів і позначення важливості тих чи інших умов. У зв'язку з цим досить часто зміст тієї чи іншої статті договору викладався в обсязі одного ускладненого речення, що дозволяло деталізувати і пояснювати умови договорів, а в прикладі, наведеному вище, і використовувати тактику самопрезентації в підрядному реченні способу дії, де Російська Імперія ототожнюється з усіма освіченими державами. Подібною конструкцією, ускладненою кількома дієприкметниковими зворотами і однорідними членами речення, іноді був представлений і титул договору, що містив уточнюючі деталі місця підписання і часу ратифікації: «*Трактатъ вѣчнаго мира и дружбы, заключенный между Имперією Всероссійскою и Персидскимъ Государствомъ в Россійскомъ лагерѣ въ урочищѣ Гюлистанъ при рѣчкѣ Зейвъ, чрезъ назначенныхъ къ тому съ обѣихъ сторонъ Полномочныхъ, и подтвержденный обоюдными Государскими ратификаціями, размѣненными взаимными Полномочными въ Тифлисъ 15 числа сентября мѣсяца 1814 года*» [Сперанский, 1830b, с. 641].

Аналіз дипломатичних текстів на етапі XVIII–XIX ст. свідчить, що формування офіційно-ділового стилю (підстилем якого ставала дипломатична мова) в його вже традиційному варіанті почалося в першій третині XIX ст. Процес формування дипломатичної мови зазнавав еволюції, відображаючи стрімкі зміни в суспільно-політичному і культурному житті Росії в період петровських реформ і поступової європеїзації російської культури, що послідувала в епоху правління Катерини II. Російська дипломатична мова, що зазнала впливу європейського Просвітництва, в той же час набувала національних рис, підкоряючись загальній тенденції формування російської національної мови.

Мова дипломатичних документів з врегулювання відносин Азербайджану і Вірменії в радянську епоху (1920–1940-ві рр.)

Історія політичних взаємин у досліджуваному регіоні значною мірою пов'язана із загальносвітовими процесами розвитку та глобалізації світу, що значно вплинуло на пласт дипломатичної лексики. Ускладнення політичних відносин через зростання взаємозалежності країн, і в той же час поляризації сил на тлі зміцнення наддержав безпосередньо відбивалися на характері і стилі лексики, що її використовувала кожна сторона політичної взаємодії. На міжнародному рівні сформувалися протокольні вимоги до мови викладу та усного мовлення дипломатичного корпусу. За роки радянської влади відбулися зміни в змісті, словниковому складі російської мови, відповідно до створення нової ідеологічної формації, зростання комунікаційних можливостей, розширення зовнішніх зв'язків, міграцією тощо. Розвиток всієї системи російської мови у 1920-і рр. відбувався досить динамічно. Мова збагачувалася неологізмами за рахунок лексики, що характеризувала нові радянські реалії.

Документи, пов'язані з протистоянням Вірменії та Азербайджану в питанні території нинішнього Карабаху, що входив до складу Азербайджану, відображають стан дипломатичної мови, що отримала «нове дихання» в умовах радянської дійсності.

Як матеріал обрані тексти договору між РРФСР і Туреччиною 1921 р. (Московський договір 1921 р.), згідно з яким Нахічеванська область відходила під протекторат Азербайджану за умови, що «Азербайджан не уступит сего протектората третьому государству» [Белов, 1959, с. 599]; взаємні ноти послів і міністрів закордонних справ; протоколи засідань ЦК АЗКП 1921 р.

Текст договору між РРФСР і Туреччиною 1921 р. зберігає структуру трактатів XIX ст. (преамбулу, основну частину (статті договору) і заключну частину) і місцями їх стиль, що свідчить про наслідування традицій імперської Росії в складанні дипломатичних документів. Так, преамбула договору містить деякі етикетно-компліментарні кліше, що зустрічаються в Гюлістанському і Туркманчайському трактатах (пор.: *«равно движимые искренним желанием... возстановит на твердом основании сношения доброго сосѣдства и дружбы»* [Сперанский, 1830с, с. 125] і *«всецело воодушевляемые желанием установить... постоянные сердечные взаимоотношения и неразрывную дружбу»* [Белов, 1959, с. 597]). При цьому мова і даного договору, і інших документів зазнала значних змін, пов'язаних з новими історичними реаліями.

Найбільше еволюціонував лексичний пласт дипломатичної мови. Склад дипломатичної лексики розширився за рахунок припливу неологізмів, що характеризують реалії радянської епохи, запозичень, формування нових стійких виразів і кліше тощо; помітні зміни відбуваються на морфологічному і синтаксичному рівнях.

Зміни на лексичному рівні:

– вкоренилася значна кількість мовних штампів, пов'язаних з радянською ідеологією і вживаних в дипломатичній мові (*«солидарность в борьбе против империализма»*; *«права народов на самоопределение»*; *«освободительное движение народов Востока»*; *«борьба трудящихся России за новый социальный строй»* [Белов, 1959, с. 597, 599]; *«широкое вовлечение армянских и мусульманских масс в дело советского строительства»* [Гулиев, 1989, с. 87]). Важливо зазначити, що ідеологічні кліше частіше зустрічаються в текстах внутрішніх документів, набагато рідше – в міжнародних, де вони є свого роду тактикою самопрезентації держави нової ідеологічної формації, яка виступає опозицією по відношенню до країн капіталістичного розвитку. Крім ідеологічних, широке поширення набули мовні кліше, що відображають внутрішньополітичні та економічні аспекти взаємин Вірменії та Азербайджану (*«Вопрос о Нагорном Карабахе в постановке тов. Бекзадяна полит. и оргбюро считают неприемлемым, ввиду безусловного экономического тяготения Нагорного Карабаха к Азербайджану»*; *«Исходя из необходимости национально-го мира между мусульманами и армянами и экономической связи Верхнего и Нижнего Карабаха, его постоянной связи с Азербайджаном, Нагорный Карабах оставит в пределах АзССР»* [Гулиев, 1989, с. 87, 92]).

– формування неологізмів і широке використання аббревіатур, пов'язаних з реаліями радянського побуту і системою державного управління (ЦИК, наркоминдел, ЦК ВКП(б), ЦК КП(б) Азербайджана, политбюро, оргбюро, чрезвычайком, Кавбюро ЦК РКП, РСФСР, АзССР і др.). При цьому аббревіатури не використовувалися в текстах міжнародних договорів, в них, як правило, вказувалася повна назва країн і організацій, широке використання аббревіатур спостерігається в текстах особистих і вербальних нот і внутрішніх документів РРФСР;

– активне використання термінів-запозичень дипломатичної сфери, що прийшли на зміну російським назвам XVIII–XIX ст. (*великия замешания – конфликты, земли и владения – территории, возвращать (пленных) – репатриировать, впасть в плен – капитулировать*), а також приплив нових термінів латинської, французької, грецької мов, що характеризують нові історичні реалії і новий рівень міжнародних відносин (*сюзеренитет, протекторат, автономная территория, делегат, национальный, суверенитет, консульская конвенция, эвентуальный* тощо). Велика кількість запозичень в дипломатичних документах 1920-х рр. свідчить про зміну парадигми в розвитку російської мови. Якщо в другій половині XIX – початку XX ст., коли завершувався процес формування російської літературної мови, спостерігалася інтенція до заміни слів іноземного походження словами російської мови, то у 1920-і рр. історична ситуація вимагала «вбудовування» нової держави в світовий політичний і дипломатичний контекст, і одним з інструментів такого вбудовування з'явилася дипломатична мова, яка активно засвоювала загальноприйнятну дипломатичну термінологію;

– помітне зниження вживання експресивно-оціночної і компліментарної лексики в договорах в цей період свідчило про те, що вже усталилися норми офіційно-ділового стилю і дипломатичної мови як його підсистеми. Зайва експресія йде з текстів міжнародних актів, деякі слова з оціночною конотацією переходять в розряд дипломатичних штампів (*«без-*

оговорочно признают» или «признают несовместимым») або етикетно-компліментарних формул, що містяться в преамбулі договорів («искренняя дружба», «дружественные отношения»), а також на початку і в кінці тексту особистих нот («В целях наивозможного укрепления... искреннего обоюдного сотрудничества..., я имею честь уведомить Вас...»; «Примите искреннее уверение в моем высоком уважении» [Белов, 1959, с. 605–606]). Незначне вживання експресивно-оціночної лексики, також виступає в функції кліше, зберігається в особистих нотах у формі найвищого ступеня порівняння прикметників («с величайшим удовлетворением принимаю...», «самое тесное сотрудничество» [Белов, 1959, с. 607]).

«Нештампована» експресивно-емоційна лексика, що не властива дипломатичному стилю, іноді може зустрічатися в вербальних нотах протесту. У цьому сенсі показовим є приклад обміну нотами Міністра закордонних справ Республіки Вірменії А.І. Хатісова Міністру закордонних справ Азербайджана Ф.Х. Хойському «Про вжиття заходів для запобігання просування азербайджанських військ до Нагірного Карабаху і Зангезура» і відповідна нота Ф.Х. Хойського А.І. Хатісову зі спростуванням. Нота вірменського міністра насичена прикметниками (лише одинично – прислівником і іменником) з яскраво вираженою експресивно-оціночною конотацією («бесчеловечно перебито до 400 лиц мирного армянского населения», «грубое нарушение договора», «угрожая бесчисленными кровавыми столкновениями», «категорический протест», «агрессивные действия азербайджанского правительства», «грандиозное кровопролитие», «кровавое столкновение» [Микаелян, 1992, с. 385]). Такий різкий тон ноти, що не властивий дипломатичному спілкуванню і, по суті, нагадує навмисну провокацію, контрастує з позбавленою експресії відповідною нотою міністра Азербайджану, який спокійно спростовує неправдиві відомості і закликає обережно ставитися до неперевірених інформацій. При цьому ноту Ф.Х. Хойського нейтральною за стилем назвати не можна. Ставлення дипломата до отриманої інформації передано за допомогою слів з модальним значенням («сведения о беспричинном якобы избиении»), які водночас можуть виконувати мітигативну функцію («Еще раз подтверждая, что вопросы, касающиеся всего Карабаха, относятся к области внутренних дел Азербайджана, я тем не менее... считаю нужным известить Вас...» [Пашаев, Асланова, Эльдарова, 1998, с. 484]). Без інтенції до комунікативного пом'якшення весь текст ноти можна було б вмістити в одному реченні – «Вопросы, касающиеся всего Карабаха, относятся к области внутренних дел Азербайджана». Бажання міністра в даному випадку роз'яснити ситуацію свідчать про прагнення до мирного врегулювання конфліктної ситуації;

– у зв'язку з оформленням норм офіційно-ділового стилю вводить з ужитку в дипломатичних текстах висока книжна і розмовна лексика; істотно знижується вживання повторів і синонімів;

– загальноновживана лексика відповідає новим нормам російської літературної мови. Зміни в складі лексики дипломатичної мови на даному етапі представлені на рис. 3.

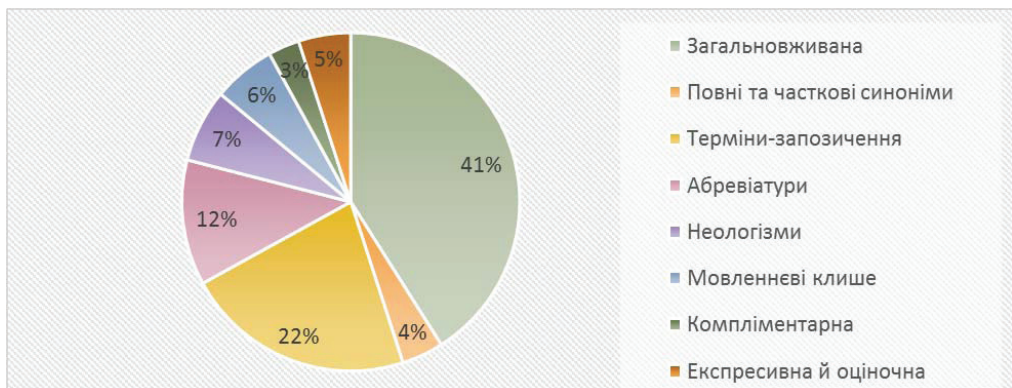

Рис. 3. Склад лексики дипломатичної мови ХХ ст. (радянський період)

Зміни на морфологічному рівні незначні і стосуються передусім вживання перформативів і модальних слів:

– на відміну від текстів дипломатичних документів XVIII–XIX ст., де перформативні дієслова переважно вживалися у формі третьої особи однини теперішнього часу активного стану, в документах ХХ ст. спостерігається їх заміщення модалізованими перформативними конструкціями з «дієсловом у формі множини теперішнього часу пасивного стану індикативу + інфінітив» і значенням згоди (переважно) і взаємної повинності («*Договаривающиеся стороны соглашаются признать*», «*Договаривающиеся стороны обязуются не допускать*»); рідше вживаються перформативні дієслова в формі активного стану індикативу («*Договаривающиеся стороны признают*»); широкого поширення набуває вживання перформативних конструкцій «безособове дієслово-перформатив + віддієслівний прикметник / (+іменник)» («*Считается установленным, что под турецкой территорией... подразумеваются территория*», «*Однако признается, что в отношении передвижения... будут полностью применяться установленные... правила*») [Белов, 1959, с. 597–602]).

– широке вживання модальних дієслів і модальних конструкцій «прикметник + інфінітив + іменник» зі значенням згоди, що переважають над модальними словами зі значенням взаємного зобов'язання («*Договаривающиеся стороны согласны применить принцип наибольшего благоприятствования*», «*Договаривающиеся стороны согласны... заключить консульскую конвенцию*») [Белов, 1959, с. 597–602]).

Звертає на себе увагу практично відсутність деонтичної модальності – в договорі між Росією і Туреччиною виявлено одиничний випадок категоричної деонтичної модальності, вираженої конструкцією «прикметник + інфінітив + короткий дієприкметник» («*конвенцией, которая должна быть выработана немедленно*») [Белов, 1959, с. 601]), при цьому повинність/зобов'язання адресовано обом договірним сторонам. Незважаючи на те, що в дипломатичних документах радянського періоду засоби вираження деонтичної модальності практично відсутні, «договірні норми – за спостереженням С. Максимова, – які побудовані за моделлю речень з перформативно вжитими дієсловами, фіксують найбільш явно виражені зобов'язання у порівнянні з нормами, що побудовані за моделлю речень з дієсловами деонтичної модальності» [Максимов, 1987, с. 8].

Категоричність повинності, що була поширена в документах XVIII–XIX ст., поступається місцем взаємному узгодженню позицій рівними партнерами. При викладі поступок з тієї чи іншої сторони використовуються мітигативні тактики евфемізації і водночас літотно пом'якшення (порівняймо: «*Его Величество Персидский Шах обязуется передать во владение*» – «*Турция соглашается уступить сюзеренитет*»), де як мітигатори виступають слова з модальним значенням згоди (замість *обязуется* – *соглашается*) і евфемізми (замість *передать во владение* – *уступить сюзеренитет*).

Співвідношення дієслів і віддієслівних імен в текстах дипломатичних документів ХХ ст. представлено на рис. 4.

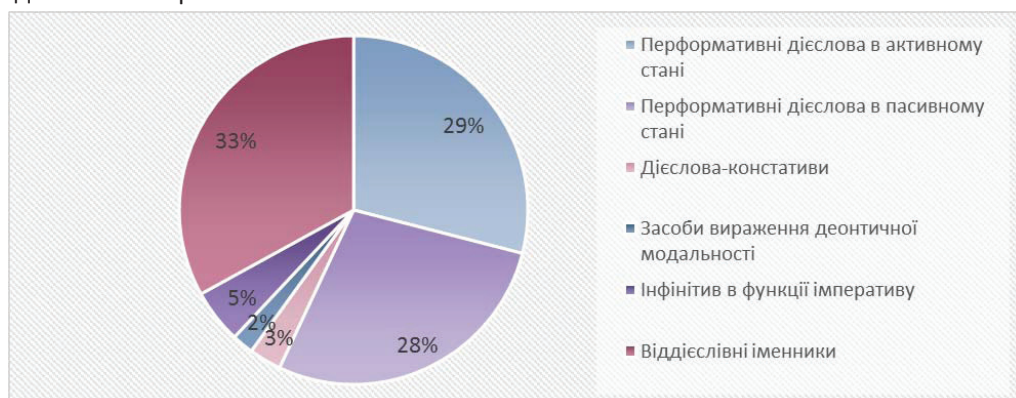

Рис. 4. Співвідношення дієслів і віддієслівних імен в текстах дипломатичних документів ХХ ст. (радянська епоха)

Зміни, що відбулися на синтаксичному рівні дипломатичної мови, свідчать про інтенцію до спрощення конструкцій з метою досягнення максимальної ясності у викладі умов

договорів. Поширені у XIX ст. громіздкі поліпредикативні конструкції поступають місцем монопредикативним реченням, ускладненим дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами («*Обе договаривающиеся стороны, констатируя соприкосновение между национальным и освободительным движением народов Востока и борьбой трудящихся России за новый социальный строй, торжественно признают за этими народами право на свободу и независимость, а равным образом их право на избрание формы правления, согласной их желаниям*» [Белов, 1959, с. 599]). В тексті Московського договору частими є прості двоскладні поширені речення, які чергуються зі складними, що включають в основному підрядні умовні речення. З шістнадцяти статей договору чотирнадцять в синтаксичному плані являють собою прості речення. Сім статей складаються з одного речення, інші містять не більше трьох речень – простих і складнопідрядних. Вживання декількох монопредикативних конструкцій замість однієї ускладненої поліпредикативної дозволяє деталізувати інформативну складову тексту, виключаючи різночитання. Спрощується і стандартизується синтаксична структура титулу договору, представлена простим номінативним реченням («*Договор между Россией и Турцией*», «*Договор Азербайджана и России о военно-экономическом союзе обеих республик*»). У такій стандартній структурі, на думку дослідників, «відносно рівності між партнерами реалізуються на рівні синтаксису: лексико-граматичні одиниці, які називають учасників, виступають у функції однорідних додатків у реченні. Значення рівноправності й “однорідності” підкреслюється вживанням сурядного єдиного сполучника “и”» [Пенчева, 2012, с. 64].

У XX ст. преамбула міжнародного договору підпорядкована вимозі стислості формулювання мотивів договору і як правило являє собою одне розгорнуте багаточленне речення, що включає мовні формули, оформлені у вигляді однорідних дієприкметникових і дієприслівникових зворотів зі значенням причини: «*Правительство Российской Социалистической Федеративной Советской Республики и Правительство Великого Национального Собрания Турции, разделяя принципы братства наций..., отмечая существующую между ними солидарность..., и всецело воодушевляемые желанием...*» [Белов, 1959, с. 597].

Безумовно, в цей період закріплюється стандартна структура міжнародного договору. Проте в смисловому плані вона ще не забезпечує текстової єдності. Так, в Московському договорі заявлена у Статті I тема взаємного невизнання жодних міжнародних актів, що стосуються договірних країн і не визнаних даними країнами, повторюється у Статтях VI та VII, чим трохи порушується логічна єдність. Також у Статті I розкривається поняття території Туреччини, що, по суті, повторюється у Статті VIII. Послідовність викладу статей визначається вимогою сторін. Більш суворою логічною єдністю володітимуть дипломатичні тексти у другій половині – кінці XX ст.

Мова дипломатичних документів щодо врегулювання Карабахського конфлікту в пострадянську епоху (кінець XX – перша третина XXI ст.)

У другій половині XX ст. зі створенням ООН та прискоренням темпів глобалізації (зокрема, усуненням бар'єрів для міжнародної торгівлі та зв'язків, культурної інтеграції тощо) міжнародні конфлікти втратили статус регіональних, позаяк так чи інакше зачіпали економіко-політичні інтереси різних країн. Врегулювання міжнародних конфліктів стало здійснюватися «на колективній основі», і до вирішення болючих проблем почали підключатися посередники (спостерігачі – гаранті виконання зобов'язань, що були досягнуті в результаті переговорів).

Новий формат геополітичних процесів позначився і на оформленні дипломатичних документів – в міжнародних договорах з врегулювання конфліктів з'являється третя сторона, що обумовлює зміну формату договору (трьох- і більше сторонній). Такими є взяті нами для аналізу міжнародні договори з врегулювання Карабахського конфлікту в 1990-х рр. і у 2020 р. – Бішкекський протокол (Заява із закликом до припинення вогню) від 5 травня 1994 р. (і супутні з ним Угода про припинення вогню з 12 травня 1994 р. та Домовленість про зміцнення припинення вогню в Нагірно-Карабахському конфлікті від 6 лютого 1995 р.) та Заява про припинення вогню в Нагірному Карабасі від 10 листопада 2020 р.

Нові геополітичні реалії явили і новий етап у розвитку дипломатичної мови. Структура текстів договорів не зазнала змін, проте набула тенденції до стислості викладів – преамбула скоротилася до одного простого речення, з якого виключалися мотиви підписання угоди

(традиційну преамбулу, що включає мотивацію і принципи договору, містить лише Домовленість про зміцнення припинення вогню в Нагірно-Карабахському конфлікті); кількість пунктів договору (статей) зменшується за рахунок концентрації зусиль підписантів на одній певній проблемі. Текст міжнародних документів стає більш лаконічним і конкретним, формулювання більш стандартизованими і короткими, склад лексики розширюється за рахунок засвоєння нових понять, що відображають сучасні історичні та політичні реалії, значно спрощуються синтаксичні рішення.

На лексичному рівні:

– нові правила врегулювання конфліктів зумовили появу нових понять, засвоєних дипломатичною лексикою, що збагатилася неологізмами (*Межпарламентская ассамблея СНГ, международные наблюдатели, Совет Безопасности ООН, Верховный комиссар ООН по делам беженцев, миротворческий контингент*);

– поява третьої сторони в процесі розробки міжнародних угод змінила стиль документів, який став максимально нейтральним, що виключає експресивно-оціночну і компліментарну лексику і насичує тексти договорів мовними формулами і термінологією міжнародного права («*выразили решимость всемерно способствовать*», «*высказали готовность оказать поддержку*», «*механизм обеспечения действий*», «*резолюция Совета Безопасности ООН*», «*продвижение мирного процесса*», «*принятие надлежащих мер*», «*прекращение огня*» [Казимиров, 2015]; «*линия соприкосновения*», «*развертывается миротворческий контингент*», «*внутренне перемещенные лица*» [Заявление, 2020] тощо). Слова з початковою експресивно-оціночною конотацією впливають до складу мовних формул / кліше з негативною (*непоправимый урон, эскалация конфликта, военные и враждебные действия*) або позитивною (*дружеские отношения, надежное соглашение, мирное решение вооруженного конфликта*) конотацією. Експресиви і компліментарні формули зберігаються в усному мовленні учасників переговорного процесу і зафіксовані в тексті бесіди Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва і Президента РФ В. Путіна («*положит конец кровопролитию*», «*конец оккупации азербайджанских земель*», «*выразить благодарность за активное участие в деле урегулирования конфликта*», «*весомая роль Российской Федерации*» тощо [Ильхам Алиев, 2020]);

– з метою стислості викладу в текстах міжнародних договорів стали використовуватися аббревіатури, що не допускалося в першій половині ХХ ст. (*СНГ, ООН, СБСЕ, ОБСЕ, ПМ-связь, ФСБ*);

– змінюється семантичне поле синонімії, з якого виключаються характерні для текстів попередніх періодів повні і часткові синоніми і вводяться контекстуальні, що містять в собі нейтральні поняття, використання яких стає характерним для аналізованих міжнародних договорів («*невозобновление военных и враждебных действий*», «*способствовать прекращению вооруженного конфликта..., который... существенно затрагивает интересы других стран региона, серьезно осложняет международную обстановку*» [Казимиров, 2015] – в последнем примере в одном предложении встречаем сразу две пары синонимов; «*прекращение огня и военных действий*», «*внутренне перемещенные лица и беженцы*», «*обмен военнопленными, заложниками и другими удерживаемыми лицами*» [Заявление, 2020] тощо). В даному випадку контекстуальні синоніми виконують декілька функцій: на експліцитному рівні (дипломатична необхідність) – звичайну для дипломатичного тексту уточнюючу, конкретизуючу, що виключає різночитання; на імпліцитному (лінгвістичному) рівні контекстуальні синоніми, по-перше, дозволяють виявити індивідуальні зближення лексем, окреслюючи межі смислового поля поняття «збройний конфлікт» і таким чином дозволяючи «найбільш точно передати всі смисли і відносини номінованого об'єкту» [Акбаева, 2018, с. 42]; по-друге, виконують оцінну функцію, конотаційно посилюючи значення небезпеки даного поняття («збройний конфлікт») і його наслідків;

– для мови сучасних дипломатичних документів характерний процес евфемізації лексики як реалізації мітигативної тактики. Унікаючи вживання слова «війна», дипломати заміняють його цілим спектром понять: «*вооруженный конфликт*», «*многолетнее противостояние*», «*многолетний конфликт*», «*вооруженное противоборство*», «*инцидент*»; замість «*захваченные территории*» вживається (у першій редакції Бішкекського протоколу) «*занятые территории*»; замість «*прекращение войны*» – «*невозобновление во-*

енных и враждебных действий, вывод войск» або шляхом метонімічної заміни «прекращение огня»; замість «участие третьих стран в военных действиях» – «развертывание миротворческого контингента», «военно-политическое урегулирование конфликта»; замість «возобновления военных действий» – «разрастание инцидента», «преодоление данного инцидента»; замість «войск» – «миротворческий контингент» [Казимиров, 2015] тощо.

Зміни у складі лексики на даному етапі представлені на рис. 5:

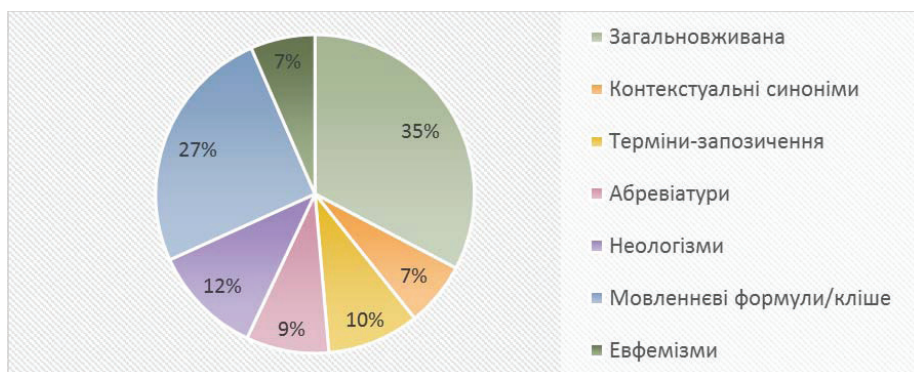

Рис. 5. Склад лексики дипломатичної мови кінця ХХ – першої третини ХХІ вв. (пострадянський період)

На **морфологічному рівні** особливий інтерес представляє вживання в документах дієслівних форм і конструкцій. З аналізованих документів Заява про припинення вогню 2020 р. і документи, що примикають до Бішкекського протоколу, являють плани реальних дій з врегулювання конфлікту, в той час як сам Бішкекський протокол, по суті, є декларацією про готовність сприяти миру, що обумовлює особливості вживання перформативних або констативних дієслів:

– на наш погляд, саме присутність посередника серед сторін-учасників угод послаблює модальність зобов'язання і нейтралізує тон, що проявляється в значній перевазі у вживанні перформативних дієслів у формі третьої особи однини і множини теперішнього часу пасивного стану індикативу («развертывается миротворческий контингент», «останавливаются на занимаемых ими позициях», «внутренне перемещенные лица и беженцы возвращаются», «разблокируются все экономические и транспортные связи» [Заявление, 2020]; «принимаются меры», «сообщаются предложения» [Казимиров, 2015] тощо) і безособових дієслів-перформативів в пасивному стані («Объявляется о полном прекращении огня», «Другой стороне сообщается, что...»). Вживання даних форм перформативних дієслів створює ситуацію констативного мовленнєвого акту в функції директиву, висловлюючи у такий спосіб значення зобов'язання, адресованого сторонам конфлікту і водночас наголошуючи на взаємній рівній відповідальності сторін та демонструючи об'єктивність ставлення посередника до сторін конфлікту;

– перформативних дієслів у формі третьої особи однини теперішнього часу активного стану індикативу значно менше. Особливості їх вживання полягають в тому, що в контексті статей договорів вони виконують функцію мітигативних тактик: «Республика Армения возвращает Азербайджанской республике Кяльбаджарский район» (замість «відмовляється від зазіхань на територію...»), «Азербайджанская республика гарантирует безопасность» (замість «зобов'язується забезпечити безпеку») [Заявление, 2020];

– помітно знижується вживання модальованих перформативів, приклади яких знайдені тільки в тексті Домовленості про зміцнення припинення вогню в Нагірно-Карабахському конфлікті («Стороны обязуются принять меры», «Стороны обязуются воздерживаться от... заявлений» [Казимиров, 2015]);

– використання констативних дієслів у формі множини минулого часу активного стану індикативу (конструкція «дієслово + іменник або інфінітив» у тексті Бішкекського про-

токолу, що представляє дескриптивний документ («*выразили решимость всемерно способствовать прекращению огня*», «*высказали готовность оказать полную поддержку*», «*призвали... внять голосу разума*», «*согласились предложить*» тощо [Казимиров, 2015]). В описовому документі дієслово втрачає перформативну форму;

– нейтральний тон текстів угод практично виключає вживання висловлювань з деонтичною модальністю і інфінітиву в функції імперативу (два приклади «*должны быть сообщены*» та «*незамедлительно провести проверку*» зустрічаються лише в Домовленості про зміцнення припинення вогню від 6 лютого 1995 р.);

– широке вживання віддієслівних іменників, утворених за допомогою суфіксу *-ниј(e)*, які володіють актантними характеристиками, що відображають «наявність в контексті явної або імпліцитної вказівки на учасників ситуації, що позначається іменником, а саме на внутрішній аргумент, на зовнішній аргумент і на інших учасників ситуації» [Пазельская, 2009, с. 74]: («*контроль за выполнением Сторонами конфликта договоренностей*», «*вдоль линии соприкосновения... разворачивается миротворческий контингент*» [Заявление, 2020]; «*путем подписания... соглашения, предусматривающего механизм обеспечения невозобновления военных действий*», «*оказать полную поддержку усилиям... представителей власти по прекращению вооруженного противостояния и ликвидации его последствий путем... заключения соответствующего соглашения*» [Казимиров, 2015] тощо). Віддієслівні іменники в текстах угод є невід’ємною частиною мовних формул / кліше. Часто такі формули утворюють конструкції родового відмінку (в прикладах підкреслено хвилястою лінією)

Кількісне співвідношення вживання дієслів і віддієслівних іменників показано на рис. 6:

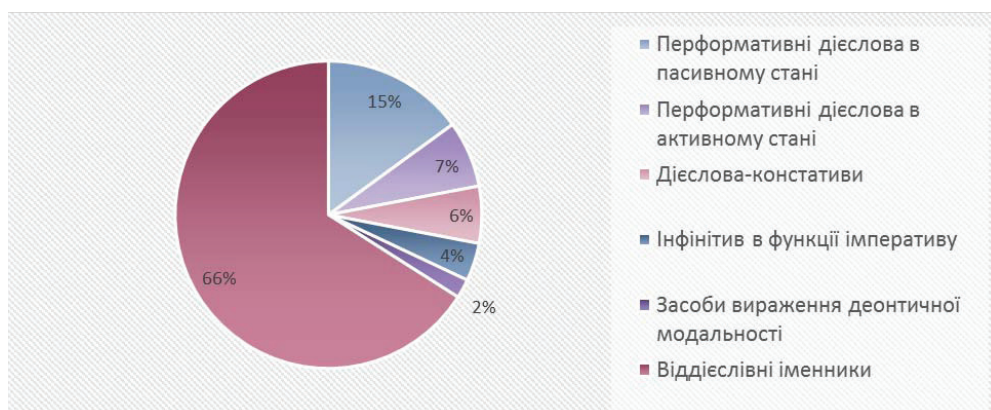

Рис. 6. Співвідношення дієслів та віддієслівних іменників
У текстах дипломатичних документів кінця ХХ – першої третини ХХІ ст.

Інтенція до лаконічності та граничної конкретності викладу умов угод зумовила зміни на **синтаксичному рівні**:

– перевага простих речень над складними конструкціями: при суворому дотриманні структури текстів угод спостерігається спрощення синтаксичних конструкцій, починаючи з преамбули. Зміст преамбули коригується залежно від ситуації – цілі і мотиви укладення договору, що традиційно вказувалися, можуть опускатися. В аналізованих документах зміст преамбули може включати тільки назву сторін угоди і виражатися простим реченням з уточнюючими однорідними підметами («*Мы, Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, премьер-министр Республики Армения Никол Пашинян и Президент Российской Федерации Владимир Путин, заявили о следующем*» [Заявление, 2020]). Зазначення цілей і мотивів угоди включається у разі, якщо угода є продовженням вже досягнутих домовленостей, зафіксованих в інших документах, і преамбула містить відсилання до цих угод. В цьому випадку просте речення ускладнюється дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами. У такий спосіб вибудовується преамбула Угоди про припинення вогню з 12 травня 1994 р. («*Откликаясь на призыв к прекращению огня, изложенный в Бишкек-*

ском протоколе от 5 мая 1994 года, и опираясь на Протокол от 18 февраля 1994 года, противоборствующие стороны согласились о следующем» [Казимиров, 2015]);

– стислість преамбули, вираженої простим поширеним реченням, і тематична підпорядкованість одній проблемі обумовлюють лаконізм у викладі тексту статей, в якому практично не містяться поліпредикативи – статті угод викладені у монопредикативах з однорідними додатками або означеннями:

«8. Производится обмен военнопленными, заложниками и другими удерживаемыми лицами и телами погибших.

9. Разблокируются все экономические и транспортные связи в регионе» [Заявление, 2020].

– вкрай рідко поліпредикативи переформатовуються у монопредикативні конструкції, ускладнені декількома дієприкметниковими (або дієприслівниковими) зворотами з однорідними додатками, вираженими найчастіше віддієслівними іменниками, і обставинами, що робило синтаксично просту конструкцію досить громіздкою:

«призвали все противоборствующие стороны внять голоса разума: прекратить огонь в полночь с 8 на 9 мая с. г., опираясь на Протокол от 18 февраля 1994 г., и самой интенсивной работой в кратчайшие дни закрепить это путем подписания надежного, юридически обязывающего соглашения, предусматривающего механизм обеспечения невозобновления военных и враждебных действий, вывод войск с занятых территорий и возобновление функционирования коммуникаций, возвращение беженцев, продолжение переговорного процесса» [Казимиров, 2015];

Кожна стаття міжнародної угоди представляє надфразову єдність. Як зазначає А. Пенчева, «рубрикація міжнародних договорів представляє поділ на надфразові єдності (мікротексти), об'єднані однією мікротемою... В рамках НФЄ логічність і ясність підтримується тема-рематичним розгортанням змісту», коли «рема в першому реченні стає темою в подальшому» [Пенчева, 2012, с. 66–67]. Ця закономірність добре проглядається в тексті Заяви про припинення вогню 2020 р.:

«3. Вдоль линии соприкосновения в Нагорном Карабахе и вдоль Лачинского коридора развёртывается миротворческий контингент Российской Федерации в количестве 1960 военнослужащих со стрелковым оружием, 90 бронетранспортёров, 380 единиц автомобильной и специальной техники.

4. Миротворческий контингент Российской Федерации развёртывается параллельно с выводом армянских вооружённых сил» [Заявление, 2020].

На відміну від міжнародних договорів про дружбу і співробітництво з розширеною тематикою, аналізовані угоди монотематичні і підпорядковані одній меті – припинення військових дій. Присутність посередника багато в чому забезпечує досягнення цієї мети. Тому, на відміну від, наприклад, Договору між Росією і Туреччиною 1921 р., тематична послідовність викладу умов угоди не порушена прагненням дотримання етикетних норм, що забезпечує логічність розгортання тексту.

Висновки

Безумовно, еволюція російської дипломатичної мови і стилю обумовлена як екстралінгвістичними (політична обстановка, війни, зміна соціальних формацій і створення нової держави, економічні відносини та ін.), так і лінгвістичними (взаємодія з іншими мовами, структурно-семантичні зміни, зміна стилістичної приналежності слів) чинниками, що впливають на розвиток російської мови в цілому. Проте можна виділити ряд тенденцій, характерних для розвитку безпосередньо дипломатичної мови – її лексики, морфології, синтаксису. Зміни на цих рівнях відображали процес формування дипломатичної мови як сфери офіційно-ділового стилю і водночас її становлення як своєрідного і самодостатнього дипломатичного дискурсу.

Розвиток лексичного рівня багато в чому було пов'язаний зі зміною складу лексики, використовуваної в дипломатичних документах в ту чи іншу епоху. Наведений аналіз дипломатичних документів показує, що у XVIII–XIX ст. склад лексики, по-перше, свідчить про те, що офіційно-діловий стиль перебував на початковій стадії формування; по-друге, відображає процес становлення російської літературної мови, відхід від іншомовних запозичень, що активно поповнювали мову в петровську епоху. Про це свідчить висока частотність вживання експресивної та оціночної лексики, високої книжної, загальноповсюдної та розмовної,

етикетно-компліментарної та низька частотність вживання термінів-запозичень. Про прагнення до максимальної точності викладу умов в міжнародних договорах свідчить досить висока частотність вживання повних і часткових синонімів. Дипломатична лексика ХХ ст. (радянський період) характеризується відсутністю високої книжної лексики, значним зростанням частотності вживання загальноновживаної лексики, термінів-запозичень і зниженням відсотка вживання експресивно-оціночної, повних і часткових синонімів і етикетно-компліментарної лексики. На зміну приходять новоутворення, пов'язані з побудовою держави соціалістичної формації – аббревіатури в текстах нот і внутрішніх документів, неологізми, мовні (в тому числі ідеологічні) кліше, що свідчить про сформованість лексичного складу офіційно-ділового стилю. Склад лексики сучасного періоду (кінець ХХ – перша третина ХХІ ст.) характеризується практично відсутністю в проаналізованих документах експресивно-оціночної та етикетно-компліментарної лексики (яка вливається до складу мовних формул-кліше і поповнюється евфемізмами і контекстуальними синонімами). Змінюється частотність вживання окремих видів лексики-значне збільшення мовних кліше, незначне – неологізмів і зниження рівня вживання термінів-запозичень і аббревіатур.

Морфологічний зріз текстів проаналізованих документів, як видається, найбільш виразний в сенсі інтенціональності впливу на опонента. Показовою тенденцією є послаблення семантики зобов'язання та посилення семантично нейтральних форм, що виражено у практичній відмові від використання засобів деонтичної модальності та інфінітиву у функції імперативу, а також у зростаючій активності вживання перформативних дієслів в пасивному стані та віддієслівних іменників. Використання перформативних дієслів в пасиві відображає прагнення до нівелювання конкретики в зазначенні осіб або організацій, щодо яких визначаються зобов'язання, і дозволяє нейтралізувати загальний тон документа. Інтенсивне вживання віддієслівних іменників, що утворюють значний відсоток мовних кліше (канцеляритів) свідчить про найбільш тісне зближення дипломатичного стилю з офіційно-діловим у ХХІ ст.

У розвитку *синтаксису* дипломатичних текстів визначається тенденція до спрощення конструкцій, заміні складнопідрядних речень простими, що включають дієприслівникові/дієприкметникові звороти. Логічність викладу, що укладає підпорядкованість одних фактів іншим, підтримується не поліпредикативною конструкцією, а тема-рематичним розгортанням змісту в декількох монопредикативних реченнях. Подібні зміни в синтаксисі обумовлені прагненням до стислості, лаконічності і максимальної точності викладу в умовах слабкої індивідуалізації стилю.

Список використаної літератури

- Акбаева, Ф.Н. (2018). Семантико-стилистические и функциональные особенности контекстуальных синонимов как примеров вариантной номинации. *TSPU Bulletin*, 2, 191, 41-47.
- Акишин, М.О. (2016). Государственные преобразования и юридический язык Российской империи XVIII века. *Genesis: исторические исследования*, 4, 51-72. DOI: <https://doi.org/10.7256/2409-868X.2016.4.20072>
- Белов, Г.А. (Ред.). (1959). *Документы внешней политики СССР. Т. III: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г.* Москва: Госполитиздат.
- Виноградов, В.В. (1978). *Избранные труды. История русского литературного языка.* Москва: Наука.
- Голованова, Д.А. (2014). Интердискурсивность дипломатического дискурса. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 7, 92, 25-30.
- Гулиев, Д.П. (Ред.). (1989). *К истории образования Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской ССР. 1918-1925: Документы и материалы.* Баку: Азернешр.
- Друцэ, А.Ю. (2015). Реализация стратегий и тактик уклонения от ответа в современном дипломатическом дискурсе. *Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Филология. Теория языка. Языковое образование*, 2, 18, 98-106.
- Емельянова, Н.А., Глинчевский, Э.И. (2018). Интертекстуальность и формализованность дипломатического дискурса (на материале английского и французского языков). *Гуманитарные исследования*, 2, 66, 12-19

Засецкова, Е.Н., Курникова, Н.С. (2021). Лексико-стилистические особенности перевода дипломатических текстов. *Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева* (I. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University Bulletin), 3, 112, 38-46. DOI: <https://doi.org/10.37972/chgpu.2021.112.3.006>

Заявление о прекращении огня в Нагорном Карабахе. (2020). Відновлено з <http://www.kremlin.ru/events/president/news/64384>

Ильхам Алиев: сегодня ставится точка в урегулировании конфликта между Арменией и Азербайджаном. (2020). *Sputnik Азербайджан*, 10 ноября. Відновлено з <https://az.sputniknews.ru/20201110/Prezident-Aliev-reshenie-karabakhskogo-konflikta--istoricheskoe-sobytie-425427350.html>

Казимиров, В. (Ред.). (2015). *Основные международные документы по урегулированию нагорно-карабахского конфликта*. Відновлено з <http://vn.kazimirov.ru/docs.htm>

Кафтя, А.И. (2017). Сравнительный анализ конституционного и дипломатического дискурсов. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 1-1, 67, 126-128.

Киселев, В.А., Ефименко, А.И. (1988). *Основы дипломатического протокола и нормы деловых отношений во внешнеэкономической деятельности аэрофлота*. Москва: Московский институт гражданской авиации.

Кожеева, А.С. (2012). Языковая объективация адресанта и адресата в дипломатическом дискурсе. *Теория и практика общественного развития*, 1, 255-258.

Кравец, Т.Н. (2017). Дискурсивные особенности современной дипломатической коммуникации. *Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности*, 12, 5, 54-63.

Кузнецов, О. (2013). Гюлистанский договор: 200 лет спустя (Опыт исторического осмысления событий русско-персидской войны 1804–1813 годов и содержания Гюлистанского договора в контексте его 200-летия). *Кавказ & Глобализация*, 7, 3/4, 162-182.

Кукатова, О.А. (2017). Речевая стратегия оппозиционирования и репрезентирующие ее тактики в дипломатическом дискурсе. *Политическая лингвистика*, 4, 64, 76-81.

Мадонова, А.В. (2016). Лексические особенности текстов международных договоров (на материале параллельных русско-французских текстов). *Ogarev-online*, 6. Відновлено з <https://journal.mrsu.ru/arts/leksicheskie-osobennosti-tekstov-mezhdunarodnyx-dogovorov-na-materiale-parallelnyx-russko-francuzskix-tekstov>

Максимов, С.Е. (1987). *Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора (на материале английского языка)*. (Дисс. канд. филол. наук). Киевский государственный педагогический институт иностранных языков, Киев.

Микаелян, В.А. (Ред.). (1992). *Нагорный Карабах в 1918–1923 гг.: Сборник документов и материалов*. Ереван: Издательство АН Армении.

Олейник, А.С. (2022). О русских заимствованиях в персидском языке. *Ближневосточный клуб ИСАА МГУ*. Відновлено з <https://vk.com/@middleeastclubiaas-o-nekotoryh-russkih-zaimstvovaniyah-v-persidskom-yazyke>

Пазельская, А.Г. (2009). Модели деривации отглагольных существительных: взгляд из корпуса. К.Л. Киселева, В.А. Плунгян, Е.В. Рахилина, С.Г. Татевосов (Ред.), *Корпусные исследования по русской грамматике* (с. 65-91). Москва: ПРОБЕЛ-2000.

Пашаев, А.А., Асланова, Ф.А., Эльдарова, М.Д. (Ред.). (1998). *Азербайджанская Демократическая Республика. Внешняя политика. Документы и материалы*. Баку: Азернешр, Пейсиков, Л.С. (1975). *Лексикология современного персидского языка*. Москва: Издательство Московского Университета.

Пенчева, А.И. (2012). Особенности языковой, структурной и композиционной оформленности текста международного договора. *Russian Language Studies*, 4, 62-70.

Попов, В.И. (2000). *Современная дипломатия: теория и практика*. Москва: Научная книга.

Семенова, Е.А. (2010). *Место и роль комплимента в русском языке*. (Дисс. канд. филол. наук). Московский государственный областной университет, Москва.

Сергеев, Ф.П. (1971). *Русская дипломатическая терминология XI–XVII веков*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ.

Сергеев, Ф.П. (1978). *Формирование русского дипломатического языка*. Львов: Вища школа.

- Сперанский, М.М. (Ред.). (1830а). *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. Т. 9*. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии.
- Сперанский, М.М. (Ред.). (1830б). *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. Т. 32*. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии.
- Сперанский, М.М. (Ред.). (1830с). *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т. 3*. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии.
- Терентий, Л.М. (2010). Дипломатический дискурс как особая форма политической коммуникации. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 1, 22, 47-56.
- Трабелси, Х. (2013). *Лингвокоммуникативный анализ дипломатического дискурса*. (Автореф. дисс. канд. филол. наук). Государственный институт русского языка имени А.С. Пушкина, Москва.
- Шалина, Е.А. (2015). Международные договоры как один из ключевых видов дипломатических документов: требования к структуре, порядок подготовки и оформления. *Делопроизводство*, 3, 57-60.
- Шишов, А.В. (2007). *Схватка за Кавказ. XVI–XXI века*. Москва: Вече.
- Шостакович, С.В. (1960). *Дипломатическая деятельность А.С. Грибоедова*. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 295 с.
- Alontseva, N.V., Ermoshin, Y.A. (2020). Language Norms of International Treaties. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 11, 3, 532-544. DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2020-11-3-532-544>
- Wood, J.R., Serres, J. (1970). *Diplomatic Ceremonial and Protocol: Principles, Procedures & Practices*. New York: Columbia University Press.

DIPLOMATIC LANGUAGE EVOLUTION IN THE TEXTS OF INTERNATIONAL AGREEMENTS (based on Karabakh conflict settlement documents)

Shafag F. Ahmedova. Baku State University, Institute of Philosophy, Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)

e-mail: shafag.ahmadova@gmail.com

Nazim S. Ibadov. Baku State University (Azerbaijan)

e-mail: ibadov.nazim1@gmail.com

DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-11

Key words: *diplomatic discourse, diplomatic language, Karabakh conflict, lexical composition, morphology and syntax of diplomatic documents.*

The purpose of this work is to study diplomatic Russian language evolution, based on the analysis of documents on settlement of the Karabakh conflict and relations between neighboring countries. The objective of the study is to analyze the process of formation of modern vocabulary, features of morphology and syntax in Russian diplomatic language used in negotiation processes and in the preparation of diplomatic documents in the countries of the region in the period from the 18th to the 21st centuries.

Since the negotiation processes and documents related to them, based on relations between Russia and the countries of the region, will be considered, cultural-historical, comparative approaches, as well as *methods* of linguistic observation, contextual, transformational and quantitative analysis are involved in the study.

The evolution of the Russian diplomatic language and style is conditioned by both extralinguistic (political situation, wars, changing social formations and the creation of a new state, economic relations, etc.) and linguistic (interaction with other languages, structural and semantic changes, changes in the stylistic affiliation of words) factors influencing the development of the Russian language as a whole. Nevertheless, a number of trends can be identified which characterize the development of the directly diplomatic language: its vocabulary, morphology, and syntax. Changes at these levels reflect the process of the diplomatic language formation as a sphere of official business style and, at the same time, its formation as a unique and self-sufficient diplomatic discourse.

The development of *the lexical level* was largely associated with a change in the composition of the vocabulary used in diplomatic documents in a particular era. The analysis of diplomatic documents shows that in the 18th–19th centuries, the composition of the vocabulary, firstly, indicates that the official business

style was at the initial stage of formation; secondly, it reflects the process of the formation of the Russian literary language, a departure from foreign borrowings that actively replenished the language in the era of Peter the Great. This is evidenced by the fact how often are used expressive and evaluative vocabulary, high bookish vocabulary, common and colloquial vocabulary, etiquette-complimentary vocabulary and low frequency of borrowing terms. The desire for maximum accuracy in the presentation of conditions in international treaties is evidenced by the rather high frequency of full and partial synonyms use. Diplomatic vocabulary of the twentieth century (Soviet period) is characterized by the absence of high book vocabulary, a significant increase of common vocabulary, borrowing terms and a decrease of expressive-evaluative, full and partial synonyms and etiquette-complimentary vocabulary. Neologisms, speech (including ideological) clichés come to replace the new formations associated with the construction of the socialist formation state – abbreviations in the texts of notes and internal documents, which indicates the formation of the lexical composition of the official-business style. The composition of the vocabulary of the modern period (the end of the 20th – the first third of the 21st centuries) is characterized by the almost absence in the analyzed documents of expressive-evaluative and etiquette-complimentary vocabulary (which are incorporated into the composition of cliché speech formulas) and is replenished with euphemisms and contextual synonyms. The frequency of use of certain types of vocabulary is changing – a significant increase in speech clichés, a slight increase in neologisms and a decrease in the level of borrowing terms and abbreviations use.

Morphologically the analyzed documents texts cut seems to be the most expressive in terms of the impact intentionality degree on the opponent. An indicative trend is the weakening of the semantics of obligation and the strengthening of semantically neutral forms, expressed in the practical rejection of deontic modality use and the infinitive in the function of the imperative mood, as well as in the increasing activity of performative verbs use in the passive voice and verbal nouns. The use of performative verbs in the passive reflects the desire to level the specifics in indicating the persons or organizations in respect of which obligations are determined and allows to neutralize the general tone of the document. The intensive use of verbal names, which form a significant percentage of speech clichés (chancellery), indicates the closest convergence of the diplomatic style with the official business style in the 21st century.

In the development of *the syntax* of diplomatic texts, there is a tendency to simplify constructions, replacing complex sentences with simple ones, including adverbial/participial phrases. The logical presentation, which concludes the subordination of some facts to others, is supported not by a polypredicative construction, but by the topic deployment of content in several monopredicative sentences. Such changes in syntax are due to the desire for brevity, conciseness and maximum accuracy of presentation in conditions of weak individualization of style.

References

- Akbayeva, F.N. (2018). *Semantiko-stilisticheskie i funkcional'nye osobennosti kontekstual'nyh sinonimov kak primerov variantnoj nominacii* [Semantic-stylistic and functional features of contextual synonyms as examples of variant nomination]. TSPU Bulletin, vol. 2, issue 191, pp. 41-47.
- Akishin, M.O. (2016). *Gosudarstvennye preobrazovaniya i juridicheskijazyk Rossijskoj imperii XVIII veka* [State transformations and the legal language of the Russian Empire in the 18th century]. Genesis: Historical Studies, vol. 4, pp. 51-72. DOI: <https://doi.org/10.7256/2409-868X.2016.4.20072>
- Alontseva, N.V., Ermoshin, Y.A. (2020). Language Norms of International Treaties. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, vol. 11, issue 3, pp. 532-544. DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2020-11-3-532-544>
- Belov, G.A. (ed.). (1959). *Dokumenty vneshnej politiki SSSR. T. III: 1 ijulja 1920 g. – 18 marta 1921 g.* [Documents of the Foreign policy of the USSR. Vol. III: July 1, 1920 – March 18, 1921]. Moscow, Gospolitizdat Publ., 743 p.
- Drutse, A.Yu. (2015). *Realizacija strategii i taktik ukloenija ot otveta v sovremennom diplomaticheskom diskurse* [Implementation of strategies and tactics of evasion in modern diplomatic discourse]. MCU Journal of Philology. Theory of Linguistics. Linguistic Education, vol. 2, issue 18, pp. 98-106.
- Emeljanova, N.A., Glinchovsky, Ye.I. (2018). *Intertekstualnost i formalizovannost diplomaticheskogo diskursa (na materiale anglijskogo i francuzskogoazykov)* [Intertextuality and formalization of diplomatic discourse (based on English and French material)]. Humanitarian Studies, vol. 2, issue 66, pp. 12-19.
- Golovanova, D.A. (2014). *Interdiskursivnost diplomaticheskogo diskursa* [Interdiscursivity of diplomatic discourse]. Izvestia of the Volgograd State Pedagogical University, vol. 7, issue 92, pp. 25-30.
- Guliev, D.P. (ed.). (1989). *K istorii obrazovaniya Nagorno-Karabakhskoj avtonomnoj oblasti Azerbajdzhanskoj SSR. 1918-1925: Dokumenty i materialy* [On the history of Azerbaijan SSR Nagorno-Karabakh Autonomous Region formation. 1918-1925: Documents and Materials]. Baku, Azerneshr Publ., 334 p.
- Ilham Aliyev: segodnja stavitsja tochka v uregulirovanii konflikta mezhdunarmeniej i Azerbajdzhanom* [Ilham Aliyev: a point has been put in the settlement of the Karabakh conflict]. (2020). Sputnik Azerbai-

jan, 10 November. Available at: <https://az.sputniknews.ru/20201110/Prezident-Aliev-reshenie-karabakhs-kogo-konflikta--istoricheskoe-sobytie-425427350.html> (Accessed 12 May 2023).

Kafty, A.I. (2017). *Sravnitelnyĭ analiz konstitucionnogo i diplomaticheskogo diskursov* [Comparative analysis of constitutional and diplomatic discourses]. Philological sciences. Issues of Theory and Practice, vol. 1-1, issue 67, pp. 126-128.

Kazimirov, V. (ed.). (2015). *Osnovnye mezhdunarodnye dokumenty po uregulirovaniyu nagorno-karabakhs-kogo konflikt* [Main international documents on Nagorno-Karabakh conflict settlement]. Available at: <http://vn.kazimirov.ru/docs.htm> (Accessed 12 May 2023).

Kiselev, V.A., Yefimenko, A.I. (1988). *Osnovy diplomaticheskogo protokola i normy delovykh otnosh-enij vo vneshnejekonomicheskoy dejatel'nosti Aeroflota* [Fundamentals of diplomatic protocol and norms of business relations in Aeroflot's foreign economic activity]. Moscow, MICA Publ., 96 p.

Kozheteva, A.S. (2012). Jazykovaja ob'ektivacija adresanta i adresata v diplomaticheskom diskurse [Linguistic objectification of the addressee and addressant in diplomatic discourse]. Theory and Practice of Social Development, vol. 1, pp. 255-258.

Kravets, T.N. (2017). *Diskursivnye osobennosti sovremennoj diplomaticheskoi kommunikacii* [Discursive features of modern diplomatic communication]. Theoretical and applied aspects of the study of speech activity, vol. 12, issue 5, pp. 54-63.

Kukatova, O.A. (2017). *Rechevaja strategija oppozicionirovanija i reprezentirujushhie ee taktiki v dip-lomaticheskom diskurse* [Speech positioning strategy and tactics representing it in diplomatic discourse]. Political Linguistics, vol. 4, issue 64, pp. 76-81.

Kuznetsov, O. (2013). *Gjulistskij dogovor: 200 let spustja (Opyt istoricheskogo osmyslenija sobytij russko-persidskoj vojny 1804–1813 godov i sodержaniya Gjulistskogo dogovora v kontekste ego 200-letija)* [Gulistan Treaty: 200 years later (Experience of historical understanding of the events of the Russian-Persian War of 1804-1813 and the content of the Gulistan Treaty in the context of its 200th anniversary)]. Caucasus & Globalization, vol. 7, issue 3/4, pp. 162-182.

Madonova, A.V. (2016). *Leksicheskie osobennosti tekstov mezhdunarodnykh dogovorov (na materiale paralelnykh russko-francuzskikh tekstov)* [Lexical features of the texts of international treaties (based on the material of parallel Russian-French texts)]. Ogarev-online, 6. Available at: <https://journal.mrsu.ru/arts/leksicheskie-osobennosti-tekstov-mezhdunarodnykh-dogovorov-na-materiale-paralelnyx-russko-francuzskix-tekstov> (Accessed 12 May 2023).

Maksimov, S.E. (1987). *Pragmaticheskie i strukturno-semanticheskie osobennosti teksta mezhdun-arodnogo dogovora (na materiale anglijskogo jazyka)*. Diss. kand. filol. nauk [Pragmatic and structural-se-mantic features of the text of an international treaty (on the English language material). PhD philol. sci. diss.]. Kyiv, 198 p.

Mikaelyan, V.A. (ed.). (1992). *Nagornyj Karabah v 1918–1923 gg.: Sbornik dokumentov i materia-lov* [(1992). Nagorno-Karabakh in 1918-1923: Collection of documents and materials]. Yerevan, Armenian Academy of Sciences Publishing House, 756 p.

Oleynik, A.S. (2022). *O russkikh zaimstvovaniyah v persidskom jazyke* [About Russian borrowings in the Persian language]. The Middle East Club of ISAA MSU. Available at: <https://vk.com/@middleeastclubiaas-o-nekotoryh-russkikh-zaimstvovaniyah-v-persidskom-yazyke> (Accessed 12 May 2023).

Pashayev, A.A., Aslanova, F.A., Eldarova, M.D. (eds.). (1998). *Azerbajdzhanskaja Demokratičeskaja Respublika. Vneshnjaja politika. Dokumenty i materialy* [Azerbaijan Democratic Republic. Foreign policy. Documents and materials]. Baku, Azerneshr Publ., 632 p.

Pazelskaya, A.G. (2009). *Modeli derivacii otglagolnykh sushhestvitelnykh: vzglyad iz korpusa* [Models of derivation of verbal nouns: a view from the corpus]. In: K.L. Kiseleva, V.A. Plungyan, E.V. Rakhilina, S.G. Tat-evosov (eds.). Corpus studies in Russian grammar. Moscow, PROBEL-2000 Publ., pp. 65-91.

Peisikov, L.S. (1975). *Leksikologija sovremennogo persidskogo jazyka* [Lexicology of the modern Per-sian language]. Moscow, Moscow University Publ., 205 p.

Pencheva, A.I. (2012). *Osobennosti jazykovoj, strukturnoj i kompozicionnoj oformlennosti teksta mezhdunarodnogo dogovora* [Features of the linguistic, structural and compositional formalization of an international treaty text]. Russian Language Studies, vol. 4, pp. 62-70.

Popov, V.I. (2000). *Sovremennaya diplomatiya: teorija i praktika* [Modern diplomacy: theory and practice]. Moscow, Science Book Publ., 576 p.

Semenova, E.A. (2010). *Mesto i rol komplimenta v russkom jazyke*. Diss. kand. filol. nauk [The place and role of a compliment in the Russian language. PhD philol. sci. diss.]. Moscow, 202 p.

Sergejev, F.P. (1971). *Russkaja diplomatičeskaja terminologija XI–XVII vekov* [Russian diplomatic terminology of the 11th–17th centuries]. Kishinev, Kartya Moldovenjaskje Publ., 222 p.

Sergejev, F.P. (1978). *Formirovanie russkogo diplomatičeskogo jazyka* [Formation of the Russian diplomatic language]. Lviv, Vishha shkola Publ., 226 p.

Shalina, E.A. (2015). *Mezhdunarodnye dogovory kak odin iz ključevykh vidov diplomatičeskikh doku-mentov: trebovanija k strukture, porjadok podgotovki i oformlenija* [International treaties as one of the key

types of diplomatic documents: requirements for the structure, the procedure for preparation and registration]. Records management, vol. 3, pp. 57-60.

Shishov, A.V. (2007). *Shvatka za Kavkaz. XVI–XXI veka* [The fight for the Caucasus. 16th–21st centuries]. Moscow, Veche Publ., 480 p.

Shostakovich, S.V. (1960). *Diplomaticeskaya dejatel'nost' A.S. Griboedova* [A.S. Griboyedov's Diplomatic Activity]. Moscow, Socekgiz Publ., 295 p.

Speransky, M.M. (ed.). (1830a). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie 1. T. 9* [The complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 1. Vol. 9]. Saint Petersburg, The Second Department of His Majesty's Stationery Office Publishing House, 1016 p.

Speransky, M.M. (ed.). (1830b). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie 1. T. 32* [The complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 1. Vol. 32]. Saint Petersburg, The Second Department of His Majesty's Stationery Office Publishing House, 1135 p.

Speransky, M.M. (ed.). (1830c). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie 2. T. 3* [The complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 2. Vol. 3]. Saint Petersburg, The Second Department of His Majesty's Stationery Office Publishing House, 1642 p.

Terentiy, L.M. (2010). *Diplomaticheskij diskurs kak osobaja forma politicheskoy kommunikacii* [Diplomatic discourse as a special form of political communication]. Issues of Cognitive Linguistics, vol. 1, issue 22, pp. 47-56.

The 2020 Nagorno-Karabakh ceasefire agreement. (2020). Available at: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/64384> (Accessed 12 May 2023).

Trabelsi, H. (2013). *Lingvokommunikativnyj analiz diplomaticheskogo diskursa*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Linguocommunicative analysis of diplomatic discourse. Extended abstract of PhD philol sci. diss.]. Moscow, 23 p.

Vinogradov, V.V. (1978). *Izbrannye trudy. Istoriya russkogo literaturnogo yazyka* [Selected works. The history of the Russian literary language]. Moscow, Science Publ., 467 p.

Wood, J.R., Serres, J. (1970). *Diplomatic Ceremonial and Protocol: Principles, Procedures & Practices*. New York, Columbia University Press, 408 p.

Zasetskova, E.N., Kurnikova, N.S. (2021). *Leksiko-stilisticheskie osobennosti perevoda diplomaticheskikh tekstov* [Lexical and stylistic features of the translation of diplomatic texts]. I. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University Bulletin, vol. 3, issue 112, pp. 38-46. DOI: <https://doi.org/10.37972/chg-pu.2021.112.3.006>

Одержано 05.12.2022.